

Міністерство культури і туризму України
Управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації
**Національний
історико-меморіальний заповідник
«Поле Берестецької битви»**

БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**Матеріали
науково-практичної конференції,
присвяченої 360-річчю
Берестецької битви**

ВІДТВОРЕНІ РЕЛІКВІЇ

28.09.2012р. по

28.10.2012р. видавків

Національному
історико-меморіальному заповіднику
«Поле Берестецької битви».

Під містечком Берестечком
змовкли вже литаври,
поламались гострі списи, кулі одсвистали.
Йосип Струцюк

Кожен народ має свої національно-духовні святині, які особливо зворушують і бентежать його душу. Одним з таких місць на території Волині є Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», де в 1651 році відбулася знаменита битва між двома величезними арміями – польською шляхетсько-магнатською і українською козацько-народною.

Це місце неподалік Берестечка, біля сіл Острів і Пляшева Радивилівського району, на берегах Стиру і Пляшівки, протягом віків постійно привертало увагу літописців і науковців, діячів культури

і літератури, краєзнавців різних часів. Про це писали, зокрема, літописці Самовидець, Величко і Грабянка, очевидець подій француз П'єр Шевальє і відомий письменник Проспер Меріме, а потім Микола Костомаров і Тарас Шевченко, Олена Пчілка і Клим Поліщук, краєзнавці Лаврентій Кравцов і Володимир Ящук, історики Ігор Свєшніков і Володимир Замлинський.

Крім літератури Берестецької битви присвячені твори драматургії, музики, усної народної творчості, декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва. Зокрема, серед мистецьких творів слід згадати: «Нас тут триста, як скло...», «Втрачені знамена» Д. Стецька; «Берестечко» А. Куца; «Битва під Берестечком» В. Полтавця; «Подвиг трьохсот під Берестечком» О. Данченка; «Богун під Берестечком», «Берестечко» Д. Довбошинського тощо.

У 1970 р. з ініціативи відомого українського археолога, доктора історичних наук Ігоря Кириловича Свєшнікова та під його керівництвом на місці битви почала працювати археологічна експедиція Рівненського краєзнавчого музею (далі РКМ, з 1997 р. — РОКМ). Ці розкопки були першою спробою в Україні дослідити місце середньовічної битви археологічними методами.

Під час розкопок вдалось уточнити не лише місця переправ козаків через річку Пляшівку, але й розташування військових таборів обох армій. Також було віднайдено чимало речей, які належали учасникам битви — українським козакам, селянам та полякам.

Ці унікальні речі представлені в експозиції заповідника «Поле Берестецької битви». Це козацькі шаблі, мушкети, списи, порохівниці, бойові сокири, наконечники бойових прапорів і бунчук, шкіряні ходаки, чоботи, люльки, монети, ложки, музичні інструменти, військові канцелярські речі, мідні казани та інше.

І саме ці безцінні речі увіковічнив на папері місцевий художник Олександр Ростиславович Лаворик 1955 р. н. з с. Рясники Гощанського району Рівненської області. Із сім'ї вчителів. До малювання був залучений батьками. У 1970 р. закінчив Рясниківську восьмирічну школу, в 1972 р. — Рівненське міське професійно-технічне училище № 38. Одночасно з навчанням у ПТУ відвідував заняття у Рівненській художній студії (керівник В. Г. Ємельянов). Впродовж 1971-1973 рр. навчався на факультеті графіки Московського заочного народного університету мистецтв. У 1973 р. закінчив Гощанську заочну середню школу, в 1992 р. — Міжнародну школу церковної архітектури при Міжгалузовому інституті підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів Львівського політехнічного інституту.

Від 1977 до 1990 рр. проходив службу в органах внутрішніх справ. Зокрема впродовж 1977-1979 рр. — в Одеському міському відділі міліції, 1979-1990 рр. — у Гощанському РВВС. Паралельно (в 1983-1986 рр.) обіймав посади викладача художнього відділу та завідувача відділу образотворчого мистецтва Гощанської державної школи мистецтв. (4, 127)

На період 1980-2007 рр. припадає розквіт його творчої діяльності, оскільки саме в цей час відбулося близько 45 виставок, в яких брав участь Олександр Лаворик, 25 з яких — персональні (в Гощі, Рівному, Мирогощі Дубенського району, Пляшеві Радивилівського району, Луцьку, Синьові Гощанського району, Києві). Неодноразово художник побував на виставках за кордоном: в Москві (1985, 1989, 1990 рр.) і Празі (Чехія, 1989 р.). (6, 273)

Тематика робіт майстра різноманітна. Ним було створено серії-цикли графічних робіт «Гощанські будні», «Будні Гощанського РВВС», «Село Нобель», «Воїни-інтернаціоналісти Рівненщини», «Вілійські роздуми», «Тур'янська сторона», «Чорнобиль» тощо.

Об'єктом даного дослідження стала серія робіт художника на козацьку тематику під загальною назвою «Відгомін козацької слави».

У цьому році минає 360 літ після закінчення Берестецької битви, яка була найдраматичнішою і найтрагічнішою, але й найзвитяжнішою і найгероїчнішою сторінкою всієї Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. (3, 8)

Олександр Лаворик у 1988 р. на запрошення тодішнього директора заповідника «Поле Берестецької битви» Павла Якубовича Лотоцького поїхав на поле битви з метою змалювати навколишню природу.

У 1988 р. у Рівненському краєзнавчому музеї проходила персональна виставка художника, де були представлені серії «Мале Полісся», «Вілійські роздуми», «Тур'янська сторона». На цій виставці побував П. Я. Лотоцький. Очевидно, що йому настільки сподобалися виставлені пейзажні роботи, що він запросив майстра створити серію робіт з краєвидами місця Берестецької битви.

Звичайно, що О. Лаворик не міг не поїхати, адже його завжди приваблювали красиві і визначні місця. За словами художника, він три дні малювати природу. Після цього «народилося» декілька пейзажних робіт: «Місце, де загинув останній козак», «Козакова яма», «Михайлівська церква на «Козацьких могилах» тощо.

Не міг художник просто так поїхати з поля Берестецької битви. Мабуть, якийсь внутрішній покликання повів майстра в експозицію заповідника, туди, де розміщені речі, які були знайдені під час археологічних розкопок.

Коли я зайшов в приміщення, то одразу відчув чуття малювати — згадує митець.

Крім того, що представлені речі утворювали музей, вони одночасно були моделями у малюнках художника.

Десять днів О. Лаворик працював в експозиції заповідника, працював без підготовки, оскільки подібні речі малював вперше. Вони мали символічне значення, «силу, бо їх торкалися сильні руки козаків» — говорить автор. І це йому допомогло. За цей період було створено цілу серію під назвою «Відгомін козацької слави», до якої ввійшло близько 30 робіт. У 1991 р. РКМ було закуплено «козацьку» серію у автора. Нині малюнки знаходяться в експозиції (зали «Битва під Берестечком», «Музейний арсенал») та фондах РОКМ. Ще дві роботи з цієї серії знаходяться в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в смт. Опішня Полтавської області («Нас тут триста», «Люльки XVII ст.»).

Художник на папері відобразив різні за призначенням козацькі речі. Це і зброя, і особисті речі козаків тощо. Різні стилі, різні манери виконання, але в кожній роботі вгадується творчий пошук автора, його намагання донести до глядача своє бачення історичної події.

Речі, зображені на малюнках, як німі свідки далеких подій, назавжди збережуть пам'ять про золоті руки людини, яка подарувала їм нове життя. В них сліди битви, сліди козаків, їхній подвиг, звитяга, мужність... Завдяки майстерності автора ці буденні «експонати» увіковічені на папері, і уже назавжди збережені для майбутніх поколінь.

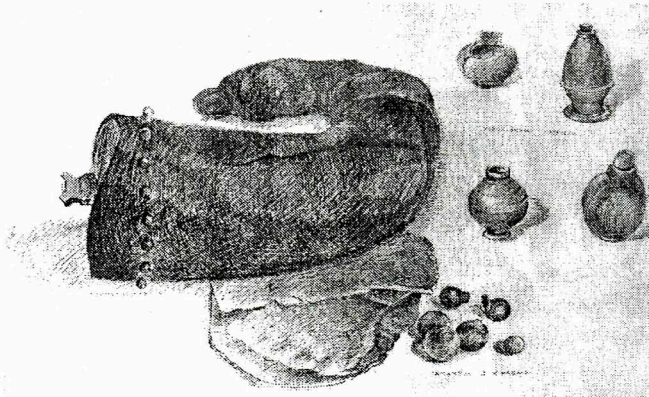
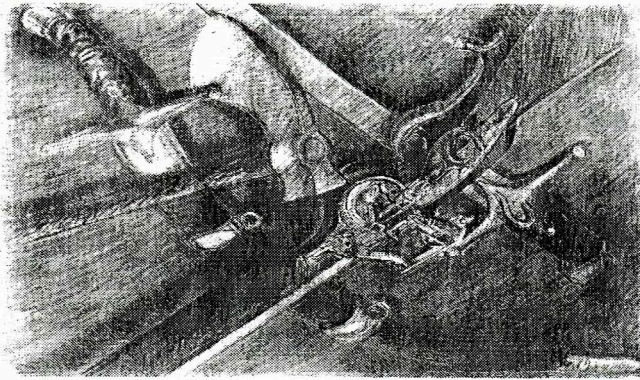
На малюнку «Козацька зброя» (мал. 1) на темному фоні в жовто-коричневих тонах зображені мушкет, дві шаблі та чекан. При спогляданні роботи створюється враження, що зброя справжня і її можна потримати в руках. Зокрема, на одній із шабел чітко видно, що клинок має три рівчачки вздовж леза; інша ж шабля має клинок, який взагалі не має рівчачків. Через такі дрібні, чітко вималювані деталі, можна судити про неабияку майстерність і професіоналізм майстра.

Окремої уваги заслуговує робота «Ключі до мушкета», на якій намальовано два багато орнаментовані залізні ключі до колісного замка мушкета. Автору вдалося дуже точно і чітко відобразити всі елементи художнього оформлення. Зокрема, шийка замка і стрижень кільця оздоблені густо розташованими кулястими потовщеннями, а прямокутна пластина на рівні стрижня оздоблена зображенням хрестовидної квітки. На диску – прорізи різної форми, що утворюють контури рослинних елементів, волют, фігур вершника та коня. Вільні від прорізів місця, очевидно, вкриті гравіруванням. І усі ці засоби разом утворюють зображення Георгія Побідоносця на коні зі списом в руці.

На малюнку «Порохівниці» (мал. 2) представлено одну порохівницю у вигляді рогу, чотири натруски — дві кулястої, дві циліндричної форми, один шкіряний гаманець та шість куль, що лежать поруч. Автор точно продумав кожну деталь, навіть фон підібрав обдуманно — блідо-зелений, оскільки всі ці «речі знаходилися під землею, під шаром зеленої трави».

Досить чітко можна роздивитися кожну деталь на малюнку. Порохівниця у формі рогу достатку з широким гирлом і загнутим доверху вузьким хвостом орнаментована дрібними нарізами. Гирло порохівниці додатково оточене смужкою шкіри, прикріпленої до стінок порохівниці оздобними залізними цвяшками.

На блідо-зеленому фоні виконана робота «Ложки». Зображено чотири ложки — три дерев'яні і одна металева та одну виделку. Одна з ложок знаходиться у шкіряному чохлах. Ложки мають округлі або

овальні черпаки та довгі рівно зрізані на кінцях держакі. Виделка ж має вигляд залізного загостреного на одному кінці стрижня з петелькою і кільцем на верхньому кінці.

Уваги заслуговує одна ложка, що має круглий черпак та орнаментований держак. Орнамент розташований у верхній частині і складається з горизонтальних, вертикальних і зигзаговидних ліній та вирізьблених трикутників і ромбів.

В такому ж стилі виконаний малюнок «Козацькі речі». За допомогою олівця автором відтворено особисті речі козаків: виделку і ніж у шкіряному футлярі, браслет, очевидно, з скляних круглих намистин, кисет прямокутної форми та люльку, що має циліндричну чашечку, прикрашену рослинним орнаментом. Чітко можна розгледіти ліпний орнамент у формі квітки, що по колу покриває верхню частину чашечки.

Робота «Козацькі чоботи та постолі» (мал. 3) містить одну пару чобіт і одну пару постолів. Навіть дивлячись на малюнок, можна відмітити, що чоботи пошиті з чотирьох фрагментів шкіри, які складають халяву, передок, задник і м'яку підшову з підковкою замість каблука. За словами І. К. Свешнікова, «вони виготовлені з виправленої шкіри ялівка або молодих бичків, що є цупкішою і більш водонепроникною від шкіри дорослих корів». (5, 172)

Поруч зображено пару шкіряних ходаків (автор називає їх місцевою назвою — постолі) — взуття без халявок, виготовлене з одного відповідно складеного куска шкіри з отворами для проволікання шнурка, яким стягувався на нозі верхній край такого взуття. На малюнку досить добре видно сліди від ниток. І. К. Свешніков відмітив, що «знахідки ходаків на переправі є унікальними — селянське взуття середини XVII ст. ніде не збереглося». (5, 212)

Художник ще раз відтворив речі козаків в малюнку «Козацькі речі», де зображено музичний інструмент (суремку), аналогії якому серед сучасних українських народних інструментів невідомі. Автор називає цей інструмент дудою. Поруч намальовано ювелірні прикраси — намисто та три персні з овальними щитками, орнаментовані гравірованими розетками-хрестами або нерегулярно розміщеними нарізами, кутовими та ялинковими мотивами. Один перстень має багатогранний неорнаментований щиток.

До особистих речей козаків слід зарахувати гральні кості. Це — невеликі кубічні предмети, виготовлені, очевидно, з кістки, на всіх шести гранях округлими заглибленнями позначені пункти — від одного до шести. Очевидно, для гри в кості служив і намальований автором невеликий циліндричний шкіряний кубок з овальним дном. З нього гральні кості викидалися на стіл.

Під час археологічних розкопок в с. Острів було знайдено два мідні казани, які вміщені в експозиції заповідника «Поле Берестецької битви». Ці казани, а також один великий черпак та довгу двозубу виделку намальював О. Лаворик і назвав цю роботу «Мідні казани» (мал. 4). Один з казанів має опукле вгнуте в центрі дно, горизонтальний пружок над дном, два приклепані у верхній частині залізни вуха, залізну дужку, нижні загнуті кінці якої заходять у вушка. Другий, подібний за формою казан, відрізняється від першого опуклим дном без заглиблення в центрі, відсутністю пружка над дном та широкими заклепанями під вінцями залізними пластинами, що у середній частині переходять у вуха для нижніх загнутих кінців залізної округлої в перетині дужки.

Серед пейзажних робіт майстра слід відмітити твір «Михайлівська церква на «Козацьких Могилах», де автор на передньому плані відобразив пам'ятку української народної архітектури XVII ст., яка була свідком усіх подій того часу. За народними переказами саме в цьому храмі перед початком битви молився зі своєю старшиною гетьман Богдан Хмельницький і освячував свій меч. (2, 66)

З малюнку видно, що споруда покрита бляхою, зовнішня обшивка зроблена горизонтально. Церкву завершують три купали, тісно поставлені в один ряд. Робота виконана в червоно-сірих тонах на папері жовтого кольору. Саме через колір художнику вдалося передати біль, сум, пам'ять, якими пронизані стіни цього храму.

Митець тричі намальював озеро, на якому загинув останній козак — Козакову яму. Зокрема, на роботі «Місце, де загинув останній козак» зображено болото, серед якого невелике озерце. Але місцевість вказує на те, що колись тут було чимале озеро. Його береги щороку заростають, звужуються, глибина невідома. Озерце заросло болотяною травою і очеретом. Очевидно, що автор хотів відзначити те, що саме тут загинула людина, яка до останнього боролася за свою Батьківщину. І йому це вдалося зробити через колір. Сіро-чорні з вкрапленням червоного відтінки створюють атмосферу тривоги, жалю, скорботи...

Козацька серія художника демонструвалася на багатьох виставках, зокрема в 1990 р. відбулася персональна виставка в Національному історико-меморіальному заповіднику «Поле Берестецької битви» с. Пляшева. В тому ж році відбулася персональна виставка «Відгомін козацької слави» у Волинському краєзнавчому музеї м. Луцьк, а також персональна виставка-звіт у виставковому залі Укрпрофради м. Київ. У 2008 році «козацька» серія була оформлена у виставку «Де козак, там і слава, і воля», яка експонувалася в Луцькому краєзнавчому музеї, Острозькому історико-культурному заповіднику та Костопільському краєзнавчому музеї.

Хочеться вірити, що серія «Відгомін козацької слави» О. Лаворика, яка зберігається у фондах і представлена в експозиції РОКМ, стане в нагоді багатьом дослідникам історії Волині в їхніх наукових

пошуках, оскільки дані роботи служать не лише творами живопису, а й історичними документами, які розповідають про битву під Берестечком.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Булига О. С. Каталог найважливіших знахідок з місця битви (1)//Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві: Науковий збірник. Рівне, — 2001. С. 88-92.
- 2.Бухало Г. В. Круг містечка Берестечка: Короткий історичний нарис. Рівне. Державне редакційно-видавниче підприємство, — 1993. С. 104.
- 3.Демянюк І. В. Берестечко — безцінна святиня ратної звитяги українського народу//Берестецька битва в історії України: Матеріали тез VII-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції 14-15 червня 1996 року у м. Рівному-с. Пляшевій на меморіалі «Поле Берестецької битви» з нагоди 345-ї річниці Берестецької битви. Рівне-Пляшева, — 1996. С. 8-13.
- 4.Кузьмін Ю. Гоцанщина в іменах. Рівне: видавець О. Зень, — 2009. С. 127-128.
- 5.Свєшніков І. К. Битва під Берестечком. Львів: Слово, — 1992. С. 304.
- 6.Семенович. О. Л. Чорнобильська трагедія у творчості художника Олександра Лаворика//Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Випуск VIII. Рівне: видавець Олег Зень, — 2010. С. 273-277.